

ЄДНІСТЬ КОНСТРУКТИВНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ТА ОЗДОБЛЕННЯ СТІН У ПОДІЛЬСЬКОМУ НАРОДНОМУ ЗОДЧЕСТВІ

В.В. Смоляк, Н.В. Козинюк

Житловий будинок на селі – важлива частина предметного світу людини, елемент рукотворної природи, важливість якого важко переоцінити. Адже народне зодчество вирішує проблеми взаємозв'язку людини та природи, в ньому особливо загострені протиріччя між високим технічним рівнем сучасного сільського будівництва, новими матеріалами, прогресивними конструкціями та неповагою до оточуючого середовища, невмілим, а інколи і злочинним використанням природного ландшафту. Народна архітектура є тим невичерпним джерелом, з якого майстри будівельники черпали основні принципи та прийоми будівництва, добиваючись якості, неповторності та мистецької унікальності своїх творів.

Архітектура сільського житла може бути зрозуміла та осмислена лише в історичному плані – як безперервний процес, як безупинний рух з минулого в майбутнє через сьогодні. Відхід від національної самобутності призводить до емоційної бідності, мистецької невивірності сільських будівель.

Народне зодчество Поділля має багатовікову історію. В процесі свого розвитку воно створило села різноманітних типів, виробило багато варіантів архітектурно-просторових та об'ємно-планувальних вирішень, сформувало самобутні принципи та прийоми їх взаємодії з оточуючою природою.

Архітектурний простір, в тому числі простір сільського будинку, формується, перш за все, конструктивними засобами. Конструктивна структура, втілена в конкретному матеріалі займає ведуче місце не тільки у вирішенні чисто технічних та функціональних задач, але й у створенні архітектурно-мистецької зовнішності житлового будинку. Конструктивна закономірність, правдиве відображення „роботи” будівельного матеріалу, міцність житлового будинку, його здатність захистити людину від несприятливої дії зовнішнього середовища і в той же час органічний зв'язок з природою мають досить важливе значення для формування психологічно комфортного житла.

З давніх-давен для будівництва хат на Поділлі використовували місцеві матеріали. До них відносять в'язкий суглинок, змішаний з житньою соломою та половиною, лозу з річкових долин, камінь. Саме глина обумовила традиційні прийоми як конструктивного, так і архітектурного, художнього вирішення сільського житла цього району, його мальовничість і локальну виразність. За каркас правило дерево, переважно дуб. У верхній частині такі стовпи(сохи) мали розцілини, між якими клали платви, а на останні – крокви. Це дуже давній конструктивний спосіб. Пізніше стовпи ставили на камінь.

Так звана „стовпова” конструкція стіни виступає у багатьох варіантах, які різняться більшою, або меншою наявністю дерева і способом його поєднання з глиною. Існують такі конструктивні варіанти: стіна “на стовпах у закидку з шаром глини”, стіна “на стовпах з вальками і прокладкою дерева”, стіна “на стовпах з кіллям, сплетеним горизонтально хворостом”, або так звана кильована стіна. Дефіцит дерева викликав ще один варіант каркасної конструкції стін, при якому дерево йде лише на стовпи каркасу “на стовпах з вальками”. Існувала також конструкція „на стовпах з саманом”. Конструктивні особливості таких стін добре проглядаються на старих майже зруйнованих будинках (рис. 1).

Відомо багато способів укладання вальків. Вальки крутили жінки, а вкладали в стіну чоловіки. Продовгуваті, найбільш уживаніші вальки заплітають між кілками у каркас будівель. Дубові кілки ставлять між стовпами основного каркасу. Верхні кінці кілків вставляють у спеціальні отвори у платві або прибивають. Нижні ставлять на камінь (рис.2). Спосіб вкладення коротких вальків зображено на рис.3.

На Поділлі є хати, збудовані із сирцевої цегли. До глини додавали солом'яну січку, половику і виготовляли цеглу в дерев'яних формах. Укладали її на глиняному розчині.

Усі варіанти глиняного будівництва правильно називати глинобитними, бо глина справді вбивається не тільки в стіну з опалубками, а й у щілини хмизового каркасу, у форми сирцевої

цегли. І, нарешті, вальки – це також убивання глини в солому.

Зовні і всередині стіни вирівнювали глиною, змішаною з половиною. Робили це руками, тому форми були округлені. Зовні стіни оздоблювались пілястрами, часом фігурними формами. Пластична обробка фасадів підкреслює та виявляє конструктивну схему стіни. Витончені пілястри, що відповідають стійкам каркасу та характерне “подільське” їх завершення, надають архітектурному вирішенню житлових будинків яскраву самобутність та архітектурну довершеність (рис. 4).

Рис. 1. Старий будинок у с. Межиріві, де видно особливості каркасно-глинобитної схеми стіни

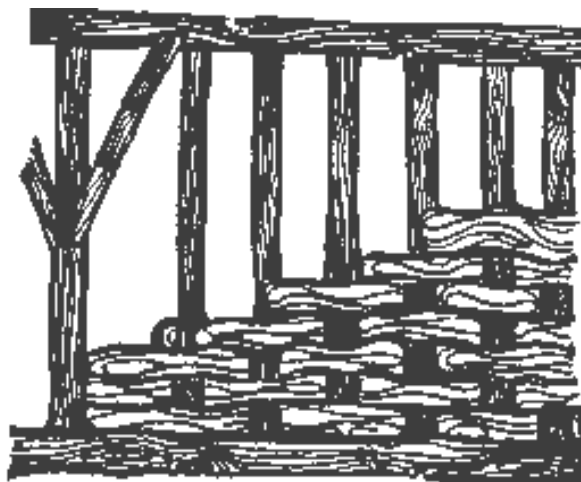

Рис. 2. Плетення стін за допомогою довгих вальків

На характер пластичного оздоблення стіни вирішальний вплив мають будівельні матеріали та типи штукатурки. Пластика глиняної штукатурки не дозволяє робити великі виноси окремих декоративних елементів та чіткої їх профілювання. Пластика в даному випадку дрібна та нечітка. В зв'язку з цим застосовують додаткові декоративні засоби, використання яких підвищує виразність пластичної обробки. До таких засобів відносять колір, рельєфну орнаментику, настінні розписи чи елементи орнаментальної фактури. Вміле використання різноманітних декоративних засобів створює умови, при яких архітектурна пластика стіни стає ведучим мотивом декоративно – мистецького вирішення народного житла (рис. 5).

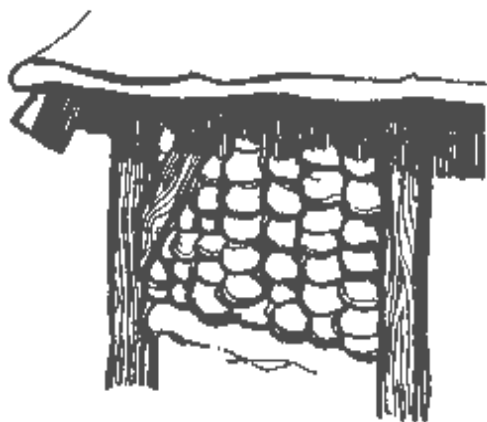

Рис. 3. Вкладання коротких вальків у стіни

Рис. 4. Характерне оздоблення пілястри в Шаргородському районі

При цементно-піщаному оштукатурюванні стіни розповсюдження набула технологія “під гребінець”. “Гребінець” виготовляється з дерева або гуми і являє собою пластинку з зубчиками. У Чернівецькому та Томашпільському районах в результаті обробки таким інструментом з’являються хвилеподібні боріздки глибиною 3-4 мм, які надають неповторності і вишуканості стіні (рис. 6). В той же час пілястри зі смаком трактуються рослинним орнаментом на тему виноградної лози. При цьому застосовуються так звані “штампи”, що набули широкого розповсюдження на півдні Вінницької області.

Рис. 5. Декоративна штукатурка у с. Березівка Могилів-Подільського району

Рис. 6. Декоративна пластика стіни, виготовлена технологічним способом “під гребінець”, у Чернівецькому районі

Пластична обробка стін у більшості регіонів Вінницької області несе в собі сліди впливу монументальної архітектури і в тому числі архітектури барокко, риси якої відслідковуються в багатьох спорудах міст та містечок цього регіону (рис. 7).

Пілястри є тектонічним елементом стіни і виникають вони, як правило, в місцях вертикальних елементів каркасу. Кутові пілястри за рахунок їх товщини зменшують промерзання кутів будинку, виконуючи утилітарне призначення. Якщо пілястри робляться широкими, їх, як правило, розбивають профільованими фільонками, що мають різноманітні обриси (рис. 8).

Рис. 7. Мотиви барокко в народній архітектурі

Рис. 8. Пілястра, декорована вертикальними фільонками

Інший конструктивний тип стін народного житла Поділля становлять безкаркасні стіни. На початку ХХ ст. їх зводили з традиційного будівельного матеріалу – глини. Зустрічаються стіни глинобитні (з вальків в дерев'яній опалубці) та глинолітні – коли глину, добре вимішану з соломною та половою, заливають у дерев'яну вертикальну опалубку, яку забирають після висихання стін.

Цікавий спосіб захисту нижньої частини глиняних стін від надмірного зволоження зустрічаємо у селі Пиків Калинівського району. По периметру стіни обкладаються вертикально поставленими шиферними листами. На верхньому стику шиферу зі стіною прибивається рейка. Маємо приклад, коли з практичних міркувань змінюється художня трактовка стіни (рис. 9).

Безкаркасна техніка зведення стін з природного каменю здобула поширення останніми десятиріччями у багатьох районах Вінницької області. Як правило такі будівлі оштукатурюються. Останнім часом застосовують комбіновану кладку, де, крім місцевого черепашнику вкладають керамічну цеглу та ефективний утеплювач. Переважно така кладка робиться “під розшивку”.

Слід особливо підкреслити появу нових пластичних прийомів оздоблення стін в зв'язку з наявністю великої кількості силікатної цегли, що виготовляється на Ладижинському заводі. Використання керамічної та силікатної цегли дає можливість створити досить якісні пластичні вирішення фасадів житлових будинків. Народні майстри останніми десятиріччями вдосконалюючи техніку кладки “під розшивку” досягли значних успіхів у трактовці вікон, карнизів, пілястр і т. д. Вдосконалилась якість роботи, з'явилися нові пластичні елементи. Деякі роботи можна сміливо віднести до мистецьких витворів. Зберігаючи традиційну канву оздоблення, кожен майстер прагне внести елемент новизни у оформлення окремих елементів стіни. Для кожного регіону Вінницької області характерні свої, особливі підходи до оформлення окремих частин стіни.

На рис. 10 зображено характерний будинок з силікатної та керамічної цегли, збудований в с. Сокілець Немирівського району. Впадає в око велика кількість елементів декоративної пластики, майстерно виконаної навколо вікон вхідної частини на пілястрах, карнизі та мансардній частині. Можна сперечатися про мистецьку довершеність цегляної пластики, але безперечним є одне – такий спосіб пластичного оздоблення є кроком вперед у бажанні селянина зробити свою оселю неповторною та красивою. Така пластична трактовка має велику кількість варіантів, які видозмінюються в різних місцевостях (рис. 11).

Рис. 9. Трактовка стіни у с. Пикові, захищеної від вологи хвилястими азбоцементними листами

Рис. 10. Характерний фасад житлового будинку оздобленого силікатною та керамічною цеглою “під розшивку”. (с. Сокілець)

В багатьох селах Теплицького, Бершадського та Гайсинського районів побутує спосіб орнаментальної пластики, виконаний в цеглі. Значну площу стіни займає зображення стилізованої квітки, кольору кераміки на фоні білої силікатної стіни. Така трактовка з'явилась в останньому десятиріччі (рис. 12).

Рис. 11. Сучасний житловий будинок
м. Немирів

Рис. 12. Варіант фасаду оздобленого
орнаментальною пластинкою в цеглі
(с. Росоша, Теплицького району)

Важливою особливістю народних архітектурних традицій є їх постійні зміни під дією зовнішніх факторів та творчої діяльності людини, що забезпечує поступальність культурного розвитку суспільства та вдосконалення архітектури. Таким чином, традиції в народному зодчестві не є чимось незмінним, константним – вони знаходяться в постійному і безперервному русі та розвитку.

Список літератури

1. Данилюк А.К. Подільська хата: (етнографічний нарис) // Наука і суспільство. – 1987. №7 – С. 73-15.
2. Задорожний М.А. Декор сільських жител Поділля // Народна творчість та етнографія. 1977. – №1 – С. 93-96.
3. Косміна Т.В. Сільське житло Поділля: кінець XIX-XX ст. Історико-етнографічне дослідження – К.: Наукова думка. 1980. – 192 с.
4. Прохоренко А.И. Архитектура сельского дома: прошлое и настоящее. – М.: Агропром-издат, 1992. – 205 с.
5. Самойлович В.П. Народное архитектурное творчество Украины. – К.: Будівельник, 1989. – 344 с.

Смоляк Володимир Вікторович – старший викладач кафедри містобудування та архітектури, Вінницький національний технічний університет.

Козинюк Наталія Володимирівна – головний спеціаліст-архітектор “Вінницяагропроект”.